

Anna Gironella
Lluís-Esteve Casellas
Joan Boadas

**DOCUMENTS DE GOVERN:
DEL MUNICIPI BORBÒNIC
AL MUNICIPI CONTEMPORANI**

L'any 1284 el rei Pere II va concedir a la ciutat de Girona la capacitat d'escollir sis prohoms per a governar-se, de recaptar tallés, de mobilitzar homes per a l'exèrcit, de celebrar fires i, entre altres capítols, de fer derruir les obres molestes. Es definien així algunes de les funcions que caracteritzarien la institució municipal des dels seus orígens. Aquestes atribucions li eren atorgades pel monarca i eren fiscalitzades pels seus representants territorials, el veguer i batlle.

Aquesta organització patí un canvi radical arran de la victòria de Felip V i amb la promulgació del Decret de Nova Planta el 1716 pel qual l'organització municipal gironina fou equiparada a la de la resta de ciutats i viles de la corona: l'antic Consell de la ciutat es transformà en l'*Ayuntamiento de regidores* i el govern dels jurats fou substituït pel govern dels regidors, nomenats pel rei i supeditats als mandats del corregidor, el delegat reial.

La Constitució de Cadis de 1812, promulgada ara fa dos-cents anys, va modificar completament les característiques del sistema municipal de l'estat espanyol. Aquesta innovadora constitució de tall liberal i el reguitzell de constitucions, lleis municipals i reglaments que la van succeir en el convuls segle XIX (i també en el XX) van capgirar els papers. En paraules de Mariano García Ruipérez, arxiver municipal de Toledo i gran coneixedor de la documentació municipal: *“Con el constitucionalismo decimonónico los ayuntamientos vieron reducidas sus funciones (y sus recursos) a favor del Estado y de las diputaciones provinciales. La pérdida de autonomía política y económica (especialmente tras la desamortización) abocó a estas instituciones a una dependencia excesiva de la Administración central [...] que ha caracterizado el régimen local en los siglos XIX y XX [...], lo que ha conllevado una gran*

uniformidad organizativa y competencial, y esto ha tenido su reflejo en los documentos”¹.

Aquesta pèrdua d'autonomia, no obstant, va anar aparellada a la creixent definició i delimitació de les competències municipals. Fruit de l'exercici d'aquestes prestacions i de la regulació dels tràmits i procediments administratius, les matèries de la documentació municipal es van anar diversificant. Si en les èpoques medieval i moderna hi havia un clar predomini de la documentació referida a l'organització política, a la secretaria o administració general i a la gestió econòmica, a partir del segle XIX i al llarg del segle XX han proliferat els expedients administratius vinculats a la prestació de serveis.

En aquesta conferència assajarem una panoràmica general de la documentació generada pel municipi constitucional, és a dir per l'Ajuntament de Girona en època contemporània, això és d'ençà de la Constitució de 1812. Expressament, hem volgut evitar enumerar l'ingent llista de lleis i reglaments que es promulguen al llarg d'aquests dos-cents anys i que han confluït en l'actual municipi. Igualment tampoc hem volgut presentar-los només la llarga llista de sèries documentals generades, que nosaltres, arxivers, organitzem en quadres de classificació. Hem fet una tria, una selecció de la documentació que ens ha semblat més interessant (per la seva rellevància o per la seva anècdota) segons les diferents seccions i subseccions que componen el quadre de classificació del Fons Ajuntament de Girona:

ORGANITZACIÓ POLÍTICA

1. Òrgans de govern
2. Representació i protocol
3. Identitat i integritat del municipi

---

1 GARCÍA RUIPÉREZ, *Mariano. Los archivos municipales. Qué son y cómo se tratan*. Gijón: Ediciones Trea, 2009, p. 14.

4. Gestió de competències
5. Òrgans consultius i de participació ciutadana

ORGANITZACIÓ ADMINISTRATIVA

1. Administració general
2. Gestió documental i arxius
3. Infraestructura tecnològica i de comunicació
4. Comunicació i informació ciutadana
5. Gestió dels recursos humans
6. Serveis jurídics

GESTIÓ ECONÒMICA

1. Administració del patrimoni
2. Gestió pressupostària
3. Gestió tributària i recaptació

ORDENACIÓ I GESTIÓ DEL TERRITORI

1. Gestió de la població
2. Planificació i gestió urbanística
3. Equipaments i infraestructures municipals
4. Edificació i ús del sòl
5. Control d'activitats econòmiques
6. Protecció mediambiental

SERVEIS COMUNITARIS

1. Abastament d'aigua
2. Abastaments, fires i mercats
3. Enllumenat públic
4. Neteja viària i gestió de residus
5. Salut pública
6. Sanejament d'aigües residuals

7. Seguretat ciutadana
8. Serveis funeraris
9. Transport públic
10. Via pública

SERVEIS PERSONALS I ASSISTENCIALS

1. Assistència social
2. Atenció a la joventut i a la gent gran
3. Cultura
4. Educació
5. Esports

DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC

1. Promoció econòmica
2. Turisme
3. Desenvolupament rural

SERVEIS A ALTRES ADMINISTRACIONS

1. Eleccions
2. Funció estadística
3. Exèrcit i seguretat pública

L'organització política

La Constitució de Cadis de 1812 va reconèixer el dret i l'obligació dels veïns dels pobles a tenir ajuntament per a regir els seus assumptes: els articles 309 i 312 estableixen que “*Para el gobierno interior de los pueblos habrá ayuntamientos compuestos de alcalde o alcaldes, los regidores y el procurador síndico*”, els quals “*se nombrarán por elección en los pue-*

blos, cesando los regidores y demás que sirvan oficios perpetuos en los ayuntamientos, cualquiera que sea su título y denominación". La legislació municipal derivada d'aquestes i posteriors constitucions va desenvolupar i matisar aquests drets, en paral·lel a l'estira i arronsa que va caracteritzar l'alternança de governs liberals i conservadors del període. Com sigui, tot aquest corpus legal va conformar uns ajuntaments uniformes arreu de l'Estat espanyol, amb la mateixa organització política i administrativa, amb uns càrrecs polítics escollits entre els veïns, però supeditats i tutelats pels delegats del govern a les províncies, els caps superiors polítics o governadors civils.

Les successives lleis municipals contemporànies van anar definint les competències dels ajuntaments, el seu grau d'autonomia, les atribucions dels alcaldes, regidors i altres òrgans de govern i la manera en què havien de ser escollits i nomenats. Avui, en volem assenyalar una novetat, un nou òrgan de govern, la Comissió Municipal Permanent, introduïda per l'Estatut Municipal aprovat el 8 de març de 1924.

L'Estatut municipal de 1924, promulgat durant la dictadura de Primo de Rivera, és la primera Llei de Règim Local del segle XX i és, a més, la primera llei moderna en aquest àmbit. Si bé com a normativa no es va arribar a desplegar ni aplicar completament, la seva estructura es va respectar en lleis posteriors, com les de 1945 i 1955, és a dir fins a la Llei reguladora de Bases de Règim Local de 1985. Durant la II República només va ser derogat parcialment. L'Estatut reconeixia l'autonomia municipal i regulava tots els àmbits del règim local, des de l'organització política i l'administració i el règim jurídic fins a les qüestions relatives a la prestació de serveis, als funcionaris, entre els quals definia amb detall les

obligacions del secretari i l'interventor, a la hisenda i la comptabilitat municipal.

En relació amb el govern local, reconeixia que l'elecció de l'alcalde corresponia als regidors que formaven l'ajuntament, establia la creació de la Comissió Municipal Permanent i distingia clarament les competències de cadascun d'aquests òrgans. A més, amb l'Estatut es van ampliar, estructurar i clarificar les competències municipals.

La Comissió Municipal Permanent es va pensar com l'òrgan executiu de l'Ajuntament. Aquesta comissió, integrada per l'alcalde i els tinents d'alcalde i amb assistència del secretari municipal, es reunia setmanalment i tenia competències en matèria d'execució d'obres i realització de serveis, en l'organització de les tasques d'intervenció i dipositaria, en la gestió de personal i en tot allò que li delegués el Ple (sempre que no fossin funcions reservades exclusivament a aquest). La Comissió Municipal Permanent va ser substituïda el 1985 per la Comissió de Govern, més tard anomenada Junta de Govern Local (2004).

L'Estatut Municipal de 1924 també va regular l'assistència de del secretari, sense vot a les sessions de la Comissió Municipal Permanent –i també del Ple. Era l'encarregat d'aixecar l'acta de cada sessió, llegir-la al principi de la següent, reunir les firmes dels regidors assistents a cada sessió i portar per separat i custodiar els llibres d'actes de cadascun d'aquests organismes.

Així, a partir de 1924 van aparèixer els llibres d'actes de la Comissió Municipal Permanent, que no difereixen gaire, a nivell formal, dels llibres d'actes del Ple. Aquests darrers s'havien regulat a partir de 1845 i ja només contenien l'acta de les sessions ordinàries i extraordinàries del Ple, tal com

distingia la Llei d'organització i atribucions dels ajuntaments de 8 de gener de 1845. Fins al moment s'hi havien transcrit i copiat altres documents tractats en les sessions de l'Ajuntament: comptes, correspondència, etc.

De fet, després de 1924 els llibres d'actes d'ambdós organismes es van confondre en diferents ocasions. Per exemple, després de la proclamació de la II República: les actes de Ple del 14 d'abril de 1931 al 12 de novembre de 1931 van ser registrades al llibre d'actes de la Comissió Permanent; i l'acta de la darrera sessió va continuar en un llibre d'actes del Ple. De l'abril de 1931 al març de 1934 no hi ha actes de la Comissió Permanent. Aquest òrgan però, entre el 8 de març de 1934 i el 9 de juny de 1937, es va anomenar, successivament, Comissió de Govern, Comitè de Govern i Comitè Permanent. La darrera sessió de la Comissió de Govern es va celebrar el 28 de gener de 1939, en la qual es va constituir un nou govern municipal, atès que l'anterior s'havia reunit en Ple per darrera vegada el 30 de desembre de 1938. Aquella fou la darrera sessió de l'Ajuntament republicà.

Pocs dies més tard es constituïa el govern franquista de la ciutat en Comissió Gestora, el 6 de febrer de 1939, les sessions de la qual es van continuar registrant en el llibre d'actes de la Comissió Municipal Permanent. Aquest fou l'únic òrgan de govern de la ciutat fins al 24 d'octubre de 1939, data en què es va restituir la Comissió Permanent i es van tornar a separar els llibres d'actes d'ambdós organismes. La Comissió Gestora es va mantenir fins el 6 de febrer de 1949, moment en què es va constituir definitivament la nova corporació municipal o Ajuntament, sorgit de les eleccions franquistes decretades el setembre de 1948.

Als llibres d'actes del Ple i de la Comissió Municipal de

Govern, la funció dels quals és recollir els acords i resolucions d'aquests dos òrgans del govern municipal, a partir de 1952 s'hi va afegir una altra tipologia documental, els **llibres de decrets d'Alcaldia**, que contenen les resolucions decretades i signades per l'alcalde. Aquesta fou una altra de les novetats destacables que introduí la legislació de règim local a mitjan segle XX, en virtut de l'article 12è del Reglament d'organització, funcionament i règim jurídic de les corporacions locals, aprovat per Decret de 17 de maig de 1952. Segons l'esmentat article, aquests llibres de decrets havien de complir els mateixos requisits que els llibres d'actes del Ple: "*instrumento público y solemne, ha de estar foliado y encuadernado, legalizada cada hoja con la rúbrica del Alcalde y el sello de la Corporación, y expresará en su primera página, mediante diligencia de apertura firmada por el Secretario, el número de folios y la fecha en que se inicia*" (art. 233).

L'estructura dels decrets es divideix en quatre parts: la relació de fets, els fonaments jurídics, la disposició i, en el cas dels decrets de despesa, l'informe d'intervenció. Els primers llibres de decrets van abraçar diferents anys. En canvi a partir de 1974 solien ser trimestrals. A més, des de 1976 els llibres de decrets van incorporar uns índexs per matèries o "ponències".

L'organització administrativa

El desplegament normatiu o reglaments que desenvoluparen les successives lleis municipals dels segles XIX i XX va incidir plenament en l'organització administrativa dels municipis, ja des del Decret de 3 de febrer de 1823 que aprovava la

Instrucció per al govern economicopolític de les províncies. En aquest aspecte s'anaren modernitzant i racionalitzant les oficines municipals. Les funcions relatives a la secretaria, a la gestió de les contractacions i els recursos humans, als serveis jurídics, de comunicació i informació ciutadana i, també, a l'arxiu municipal, poc a poc es van anar reglamentant.

De fet, la modernització administrativa va anar aparellada a la creació i consolidació del càrrec de secretari d'ajuntament. La Constitució de Cadis de 1812 va establir, en el seu article 320, que *“habrá un Secretario en todo Ayuntamiento, elegido por éste a pluralidad absoluta de votos y dotado de los fondos del común”*. El secretari d'ajuntament va substituir, en totes llurs obligacions, als antics escrivans d'ajuntament. El decret de 1823 va definir amb claredat quines eren les funcions d'aquest empleat i el va convertir en el màxim responsable de l'administració municipal. Al llarg del segle XIX i XX va concentrar les atribucions com a fedatari, assessor de l'Ajuntament, garant de la legalitat dels actes i acords administratius i cap de l'administració. Entre les seves principals funcions hi havia la de la fe pública, assistir a les sessions dels òrgans de govern i prendre'n acta, ocupar-se de la correspondència i dels expedients o dirigir els empleats municipals.

Ens centrarem en una funció molt concreta: la gestió documental i arxiu. El secretari va ser durant molt temps el responsable de la documentació de l'ajuntament, no només de la que generava sinó també de la documentació històrica, és a dir de l'arxiu. La normativa promulgada entre el decret de 1823 i el reglament de 1952 ja incloïen disposicions referides a la gestió dels documents i a la transferència periòdica dels expedients tramitats de les oficines a l'arxiu.

No obstant això, tenim referències de l'arxiu municipal de

Girona d'ençà de l'època medieval. Sabem que al segle XIV, part de les dependències del convent de Sant Francesc que albergaven la Casa del Consell també eren ocupades per l'arxiu, en aquella època només era un armari, del Consell. Inventaris del segle XV, quan el govern municipal ja havia edificat la casa consistorial, esmenten també l'arxiu: una habitació on s'hi guardaven els llibres de privilegis, les cartes reials, la correspondència, els comptes del clavari, els manuals d'acords i també banderes, vestits, armes i altres andròmines. A finals del segle XVIII però es constatava que l'arxiu es trobava en un estat lamentable: els papers no estaven ordenats de cap manera i no es trobaven, hi havia humitats i hi campaven els ratolins i insectes. En canvi, tenim poques dades dels responsables de la documentació durant l'Antic Règim: sabem que el secretari tenia cura de la documentació que expedia per raó del seu càrrec; que els escrivans municipals solien redactar les actes del Ple de l'Ajuntament i molta altra documentació; o que els regidors solien supervisar l'estat dels arxius, per exemple el 1792 es nomenava al regidor Antoni Boer “*para cuidar del arreglo del archivo*”.

A Girona, com a la resta de ciutats del regne, a finals del segle XVIII s'havia unificat el càrrec d'arxiver amb el de comptador o tresorer de propis i arbitris. L'any 1802, a la mort d'Antoni Ferrer i Roig, comptador de propis i arbitris, se celebraren oposicions per a cobrir la plaça de comptador i arxiver: fou nomenat Francesc Burchsorís². El 1815 però es feia evident l'abandonament de l'arxiu, de manera que “*para hallar un solo libro o documento que se necesite es menester recorrer todo el archivo*”. Burchsorís, va protestar, al·legant que ell no podia dedicar més hores a l'arxiu, ja que només estava contractat per quatre hores i en destinava dues a l'arxiu i dues

---

2 AMGi. Fons Ajuntament de Girona, Actes del Ple (Manual d'acords), 1802 abril 16-21, fol. 58-6016-21 abril, f. Acta de les oposicions per a cobrir la plaça de comptador-arxiver: els aspirants han de “leer en público Ayuntamiento algunos libros antiguos, mandaries extender algún acuerdo y formar a lo menos un oficio a fin de que viendo por este medio la abitud o suficiencia de cada uno (dels aspirants) pudiesen los señores vocales dar con todo conocimiento sus respectivos votos”.

a la comptadoria de propis, i, a més, havia de complementar-se l'escàs salari amb una altra feina. A més, el comptador-arxiver substituïa el secretari durant les seves absències. De fet, el seu predecessor en el càrrec, l'esmentat Ferrer, el 1789 havia sol·licitat un substitut per a l'arxiu, motiu pel qual es nomenà Joan Pérez i Claras, posteriorment nomenat secretari municipal.

El Reial decret de 23 de juliol de 1835 per a l'arranjament dels ajuntaments del regne, establia que el secretari *“tendrá a su cargo el archivo, en donde se custodiarán los libros de actas del Ayuntamiento, los expedientes, papeles y documentos pertenecientes al mismo, poniendo en el mayor orden los que tratan de los derechos del común. Llevará un libro registro para mayor claridad y facilidad de la busca de papeles cuando fuera menester”*. Segons el decret, el secretari era el responsable de tota la documentació municipal.

El 1856 la legislació de règim local esmentava per primera vegada el càrrec d'“arxiver” i s'establia que en els municipis on no hi hagués arxiver, fos obligació del secretari custodiar i ordenar l'arxiu municipal. Aquesta obligatorietat es va ratificar, entre altres, en la Llei municipal de 1870.

Així, el 1862 Francesc Oliver i Cruaños constava com a oficial encarregat de l'arxiu i va proposar i començar una classificació de la documentació generada a partir de 1835, de la qual van derivar uns índexs per matèries. Però va deixar aquesta tasca tot just iniciada. A la mort de Francesc Oliver la plaça de responsable de l'arxiu va quedar vacant. L'Ajuntament al·legava raons d'economia –volia estalviar-se un sou– i la legislació tampoc acabava d'aclarir l'obligatorietat del càrrec d'arxiver. A més, a Girona, el secretari municipal, Julià de Chia, no posava objeccions per encarregar-se de la docu-

mentació municipal i un cop jubilat, el 1898, fins i tot va ser nomenat arxiver.

Julià de Chia va ser nomenat secretari de l'Ajuntament el 28 de setembre de 1863. Sempre va compaginar la seva feina amb la investigació històrica i va anar publicant nombrosos treballs sobre la història de Girona, que han estat referents per a recerques posteriors. Només com a exemple es poden esmentar els estudis "*Bandos y bandoleros en Gerona*", "*Inundaciones en Gerona*" o "*La festividad del Corpus en Gerona*". Per a la realització dels seus treballs d'història Julià de Chia va emprendre la realització d'uns índexs per matèries (resultat dels buidatges de manuals d'acords i altres privilegis antics), els quals representen en certa manera un catàleg fragmentari d'algunes agrupacions o sèries documentals.

En morir Julià de Chia el 1898 la plaça d'arxiver va continuar vacant. No va ser fins el 14 de febrer de 1913 que es va encarregar l'ordenació de l'arxiu a Fernando Vez, i l'estudi i catalogació d'alguna documentació a Joan Tarré sota la supervisió del secretari i la direcció del regidor Montsalvatge. La Llei de 20 de juny de 1894 obligava als ajuntaments de les capitals de província a nomenar un arxiver amb el títol facultatiu, és a dir, que fos membre del cos facultatiu d'arxivers, bibliotecaris i arqueòleg, i per tant s'havia de crear la plaça i proveir-la per concurs. Però el compliment de la llei fou desigual i la normativa va continuar assenyalant, inclús durant el franquisme, l'obligació del secretari d'ocupar-se de l'arxiu municipal en els municipis sense arxiver.

El 1915 Santiago Almeda va sol·licitar via instància la plaça d'arxiver "*sin remuneración alguna*", atès que ja era secretari de la Junta per al Foment i Millora de les Cases barates. Va ocupar la plaça fins que fou cessat el 1931.

La gestió econòmica

Una de les principals funcions dels municipis des de la seva creació ha estat la gestió dels recursos econòmics. Administrar el patrimoni, intervenir o fiscalitzar els comptes, imposar i recaptar són atribucions que sempre han mantingut els ajuntaments i que, per tant, han generat documentació des de l'època medieval.

Fins ben entrat el segle XIX, a les singularitats de cada municipi en relació amb els seus recursos financers, s'hi afegia la dispersió legislativa que caracteritzà el règim local de la centúria. Sense desmerèixer altres aspectes com la reforma de les hisendes locals o la introducció de la comptabilitat pel sistema de la partida doble, efectuades en base a la Llei de Pressupostos de 23 de maig de 1845, l'anomenada llei de Mon i Santillán, nosaltres hem volgut centrar-nos en un aspecte: els pressupostos municipals.

L'aparició del **pressupost municipal**, entès com el càlcul avançat de les despeses i els ingressos d'un ajuntament durant un període determinat i per a unes finalitats concretes, es remunta al segle XIX. En la Instrucció de 3 de febrer de 1823 ja s'esmentava el pressupost municipal ordinari anual, però com la resta de lleis liberals es va derogar amb la reacció absolutista. El 1835, en virtut del Reial Decret de 23 de juliol per a l'arranjament provisional dels ajuntaments del regne, es va fer obligatori per part dels ajuntaments d'elaborar "*presupuestos de gastos municipales ordinarios i extraordinarios*". El primer pressupost municipal conservat de l'Ajuntament de Girona és de 1837.

La legislació posterior va anar establint les característiques i tipologies dels pressupostos. En aquest sentit, cal des-

tacar la llei de 1845 que va definir el que eren els ingressos i despeses obligatòries i els va classificar per capítols i articles, és a dir en partides econòmiques en funció de les diverses competències municipals.

Segons els períodes es va distingir entre el pressupost ordinari –de formació periòdica i obligatòria-, el pressupost extraordinari –per inversions concretes o imprevistes- i el pressupost addicional –que complementava l’ordinari. A més d’aquests pressupostos generals també n’hi havia d’especials, com el pressupost de l’Eixample a partir de 1876.

El desenvolupament i l’aplicació del pressupost generava també una gran diversitat de documents, entre els que destaquen els estats de despeses i ingressos, les diligències per a la seva aprovació, les reclamacions pressupostàries, els esborranys pressupostaris, els expedients de modificació de crèdit, els justificants d’ingressos, els certificats de secretaris o interventors i les memòries pressupostàries, entre altres. Mención especial mereixen els registres comptables vinculats als pressupostos, com els llibres majors, els llibres diaris generals o els llibres de caixa.

L’ordenació i gestió del territori

Una de les funcions més rellevants dels ajuntaments moderns és l’obligació de fer el **padró municipal d’habitants**. Actualment, aquest és un registre administratiu actualitzat permanentment on es relacionen tots els habitants d’un terme municipal en una data determinada.

La realització de recomptes de població de forma periòdica i amb finalitats estadístiques no es dona fins a l’establi-

ment dels règims liberals del segle XIX. Fins al moment s'havien realitzat censos, padrons o cadastres en molts municipis, però llevat d'alguns casos, com el cens de Floridablanca de 1786-1787, sempre respongueren a necessitats fiscals o militars, és a dir, per al repartiment de contribucions o per a l'elaboració dels allistaments.

Durant la primera meitat del segle XIX, a mesura que s'alternaven els governs de l'Estat, s'anaren promulgant i derogant successives lleis i reglaments municipals que conduïren a la reglamentació estable de l'empadronament municipal. Així, de les normes relatives al padró municipal promulgades durant el Trienni Liberal, poques tingueren continuïtat; fou el cas del Reglament provisional de Policia, aprovat per Decret de 6 de desembre de 1822, però que entrà en vigor el 1824, el qual va establir l'obligació dels ajuntaments de numerar les cases, posar rètols visibles amb el nom dels carrers i efectuar un padró general cada any, on s'inclogués el nom de tots els veïns del municipi, amb indicació de nom i cognoms, pàtria, edat, estat, classe, ofici o destí i temps de residència.

El 1841 es van recuperar algunes propostes i lleis del Trienni liberal i va nèixer el Registre civil de naixements, casaments i òbits. A Girona ja s'havia creat el 1836. Els llibres del registre civil eren portats pels secretaris dels ajuntaments. I el 1857, pel Reial Decret de 14 de març, s'obligava a la formació del cens de tots els habitants del regne d'Espanya, que s'havia de realitzar el 21 de maig d'aquell any i pel qual es constituïen les juntes municipals del cens.

La Llei provisional de 17 de juny de 1870 del Registre Civil va traspasar aquesta funció als jutjats de pau. Dos mesos més tard, la Llei municipal de 20 d'agost de 1870 regulava, de forma precisa, l'empadronament dels habitants:

naixien els padrons municipals d'habitants. En el capítol III, títol I “*Del empadronamiento*” (articles 16-22) establia l'obligació de tots els ajuntaments d'elaborar el padró d'habitants amb indicació de la categoria dels veïns, domiciliats o transeünts, nom, edat, estat, professió, residència i altres circumstàncies. El padró es realitzava un dia en concret: els caps de família havien d'omplir uns fulls o cèdules, numerades correlativament segons els barris i els carrers, que els havien estat prèviament repartides. S'havia de formar cada cinc anys i es rectificava anualment amb les noves inscripcions o baixes.

Reglamentacions posteriors del padró municipal i dels censos estatals van acabar de definir les característiques de l'un i de l'altre. El padró, realitzat els anys acabats en 0 i en 5 havia de ser aprovat cada any per les diputacions. A més, segons la Instrucció de 6 de juliol de 1900, en els anys acabats en 0 la Direcció General d'Estadística realitzaria el cens de població, les dades del qual servirien per a l'elaboració del padró.

Així, de la conjunció de necessitats fiscals i militars, però sobretot policials i, encara més, estadístiques, van néixer els padrons municipals d'habitants. D'aquesta llarga evolució n'és testimoni la documentació de tipus demogràfic custodiada a l'AMGi.

La informació dels padrons s'organitzava segons els tres barris que dividien administrativament la ciutat de Girona d'ençà del segle XVIII i, a partir de 1889, en quatre districtes i les seves corresponents seccions. Els fulls padronals incloïen els següents camps: nom i cognoms, data de naixement, procedència geogràfica, estat civil, ocupació, residència habitual, temps de residència en el municipi i classificació com a habitant, a més d'informar del propietari de l'immoble ocupat.

El 1924 s'hi van afegir els camps nacionalitat, renda i residència legal.

Quant a la gestió del territori, ja en època republicana, i fins i tot anteriorment, es parlava d'annexionar els municipis de l'entorn de Girona. Als anys cinquanta però va començar a dibuixar-se més clarament la idea de la "Gran Girona": el govern de la ciutat pretenia multiplicar el nombre d'habitants i, per tant, el nombre de contribuents. Defensant la influència que exercia sobre els municipis veïns, la confusió de nuclis urbans o el continu urbà i la necessitat d'expandir el teixit industrial i els serveis públics, l'Ajuntament de Girona va proposar l'annexió dels pobles veïns al seu terme municipal.

Així, per decret del Ministeri de Governació de 20 de desembre de 1962 s'aproven les annexions del Palau-sacosta, Sant Daniel i Santa Eugènia de Ter. A partir de 1963 passaven a ser considerats barris de Girona i la documentació d'aquests ajuntaments era dipositada a l'Arxiu Municipal de Girona (entre aquesta les al·legacions que havien presentat el 1961 al procés d'annexió). També a partir de 1963 comencem a trobar informes i dictàmens sobre l'agregació dels municipis de Salt, Sarrià de Ter i part de Sant Gregori i de Celrà, la qual fou decretada pel Ministeri de Governació el 16 d'agost de 1968. Aquell mateix any els ajuntaments afectats presentaren recursos contenciosos al Tribunal Suprem en contra del decret ministerial, els quals no impediren que el març de 1974 Salt, part del municipi de Sant Gregori, en concret Sant Ponç, Domeny i Taialà) i el paratge de Campdorà, que pertanyia a Celrà, s'annexionessin a Girona. L'abril de 1976 s'hi afegí Sarrià de Ter. Salt i Sarrià finalment foren segregats el 1983.

Tota la documentació generada per aquests **processos d'agregació i segregació** es troba, dins la secció d'Organització

política, en la subsecció relativa a *Identitat i integritat del municipi*. Molts d'aquests expedients contenen, a més de plànols, fotografies per tal fixar les delimitacions dels termes municipals.

En paral·lel al creixement del terme municipal de Girona, es procedí a la urbanització “desarrollista” d'importants sectors de la ciutat. La cobertura legal d'aquest procés que canvià radicalment la fesomia de Girona foren els diferents plans generals d'ordenació urbanística projectats a partir dels anys cinquanta. El 1955 s'aprovà el Pla General d' Ordenació Urbana de Girona i la seva zona de influència, que fou revisat entre 1961 i 1966. I el 1971 es va aprovar un nou pla general, el Plan General d'Ordenació de Girona i la seva zona de influència, Plan Comarcal. D'aquest pla se'n conserva el projecte amb els plànols i els materials de treball per a la seva elaboració, l'expedient administratiu, les al·legacions, reclamacions i recursos presentats en contra i diverses modificacions d'ordenances d'edificació. Aquests **plans generals** foren complementats per successius **plans parcials i ordenances**, documentació que forma part de la subsecció de *Planejament*.

Cal dir, a més, que la regulació de creixement urbanístic del municipi de Girona, com el de la resta de municipis de l'Estat, fou acompanyada pel Reglament de serveis de las corporacions locals, aprovat per Decret de 17 de juny de 1955. Aquest reglament va subjectar a llicència urbanística les actuacions de particulars amb relació a la construcció, reforma o manteniment d'edificis, per tal d'assegurar que complien la normativa urbanística. També establí el procediment de tramitació de les **llicències urbanístiques** i liquidà els antics permisos d'obres particulars.

A partir de 1956 apareixen doncs els expedients de llicències d'obres majors i menors, si bé la funció ja bé d'antic i els permisos d'obres de l'AMGi es remunten al 1746. Els expedients consten normalment d'una sol·licitud, un informe tècnic i jurídic, un projecte bàsic i d'execució que conté els diversos plànols de l'obra, i l'aprovació de l'obra signada pel responsable corresponent, entre altres documents. Constitueixen un valuós testimoni per estudiar les iniciatives privades que han anat construint, a la seva manera, la ciutat de Girona.

Els serveis comunitaris

Una de les conseqüències dels processos d'urbanització és l'expansió dels serveis públics. De fet, la creació de serveis públics va ser un dels problemes derivats del procés d'agregació municipal: a l'Ajuntament de Girona li va costar dotar els nous barris dels serveis i equipaments necessaris.

De fet, ja al segle XIX havia començat la construcció d'infraestructures, com per exemple la xarxa de clavegueres, l'abastament d'aigua potable o l'enllumenat públic, en paral·lel als processos d'obertura i nova alineació de carrers; fet que es pot resseguir a través de la documentació de l'AMGi. Entre aquests fenòmens urbanitzadors destaca especialment el projecte d'Eixample de Girona, planificat el 1897 per Eugeni Campllonch i aprovat pel Ple l'any 1909. Aquest pla de creixement va anar lligat a l'enderrocament de les muralles de la ciutat, el qual fou autoritzat el 1895 però no es va fer efectiu fins el 1901.

Igualment, durant el segle XIX l'Ajuntament es va qües-

tionar diverses vegades la necessitat de tenir determinats oficials en nòmina, ho hem vist en el cas de l'arxiver i ho podríem repetir per a l'arquitecte municipal. Així, si bé aquests llocs de treball es podien considerar prescindibles, la legislació local va anar definint altres serveis d'obligat compliment per a les corporacions municipals, algunes de les quals ja s'exercien des dels consells medievals. Entre aquestes competències podem trobar les ja referides a l'urbanisme, a la salubritat i la neteja pública i també a certes qüestions de seguretat pública. De totes maneres, cal anotar que paral·lelament a les obligacions legals, la població també prenia consciència dels serveis que necessitava i els reclamava a les autoritats pertinents.

Ens aturarem en el servei de **bombers-pontoners**. El 1868 en el Ple municipal ja es tractava la necessitat de crear una companyia de bombers permanent. Finalment, el 9 de juliol de 1871 després de la redacció d'un nou reglament es va constituir el Cos o Companyia de Bombers-pontoners. Les seves funcions no es reduïen a l'extinció d'incendis sinó que també participaven en les tasques de salvament en cas d'inundacions, les quals se succeïen periòdicament. Durant els aiguats els bombers instal·laven ponts entre les cases per poder evacuar els damnificats.

A la segona meitat del segle XIX eren un cos semiprofessionalitzat i cobraven en funció dels serveis prestats. La documentació indica que la migradesa dels seus sous i les dificultats que tenien per reunir el material necessari per al servei. A partir de l'any 1882 la direcció de la companyia fou assumida per l'arquitecte municipal. Aquell mateix any es reclamaven punts de connexió de les mànegues a la xarxa d'aigües i el 1889 es va projectar la instal·lació de vuit boques

mitjançant un conveni amb l'empresa d'aigües, però el 1891 encara no s'havien instal·lat. El 1921 també els veïns de Pedret sol·licitaven la construcció de boques de rec contra incendis.

L'any 1891 l'arquitecte municipal, Martí Sureda, va proposar reconvertir les antigues casetes del mercat de la Rambla en Parc de Bombers. La proposta fou acceptada en el Ple. L'any 1931 el parc de Bombers fou traslladat a l'avinguda Ramon Folch, on va compartir solar amb la central lletera i l'escorxador, fins el 1983.

La documentació referida al cos de Bombers de l'AMGi comença l'any 1835 i comprèn, principalment reglaments, comunicacions o comunicats d'incendis i sinistres i relacions de jornals fins el 1948 i, a més, expedients dels serveis efectuats entre els anys 1973 i 1979. L'any 1980 els serveis d'extinció d'incendis van ser traspassats a la Generalitat de Catalunya.

Els serveis personals i assistencials

En relació amb la prestació de serveis personals i assistencials hem seleccionat alguna documentació referida a cultura, encara que hem d'assenyalar que la documentació referida a la funció cultural és molt pobre davant la documentació de Beneficència, que és una competència clarament reconeguda per la legislació, o d'Educació.³

L'Ajuntament, pròpiament, no té competències en matèria de cultura fins ben entrat el segle XX. L'Ajuntament no organitzava actes culturals, en tot cas hi col·laborava aportant suport econòmic o infraestructura i participava, com a acte protocol·lari, en els que promovien altres institucions ciuta-

---

³ Vegeu l'article BOADAS, Joan, CASELLAS, Lluís-Esteve, GIRONELLA, Anna, HOSTA, Montserrat. "Fons documentals per a l'estudi i la investigació de l'educació a Girona", dins Ensenyar i aprendre. Mestres i estudiants a la Girona del segle XX, Girona: Ajuntament de Girona, 2010, p. 28-51.

danes. I és que al llarg del XIX sí que es multiplicaren les associacions culturals a Girona, amb alguna de les quals l'Ajuntament mantenia correspondència que avui es custodia a l'AMGi, com per exemple amb l'Associació Literària de Girona, Orfeó Gironí, Centro Federal, Casino, Centro Moral, etc, o també amb entitats recreatives i esportives.

Aquestes organitzacions promovien diferents actes culturals com els certàmens de l'Associació Literària de Girona de 1872 a 1901, els Jocs Florals de Girona de 1903 a 1935, l'edició de periòdics de tendències diverses i la *Revista de Girona* o l'organització d'exposicions artístiques.

Durant la segona meitat del segle XIX l'Ajuntament de Girona va començar a participar més activament en diferents àmbits culturals: per exemple, en la gestió del Teatre, en la programació i finançament de les Fires de Sant Narcís.

El **Teatre Municipal de Girona** té els seus orígens al 1769. Aquell any la Tresoreria General de Propis i Arbitris va permetre a la ciutat que s'apropriés de l'edifici de l'antic magatzem de grans, o Pallol, i el municipi el va destinar a "*teatro público de comedias*". L'Ajuntament es feia càrrec així de l'edifici i de la gestió del teatre. Després d'uns anys però el teatre va caure en decadència i a mitjan segle XIX l'Ajuntament va emprendre una decidida política per protegir el teatre. L'any 1860 començaven les obres de reforma de l'edifici, dirigides per l'arquitecte municipal Martí Sureda. El 29 d'octubre d'aquell any s'inaugurà el nou teatre, anomenat Teatro de la Reina. Més tard també va ser anomenat Theatro de Comedias, o Teatre Principal.

Des de llavors, l'Ajuntament s'ha ocupat de la seva administració, llevat de quan fou col·lectivitzat i gestionat pel Comitè Econòmic d'Espectacles Públics, entre el 1936 i el 1939.

La gestió del teatre era normalment arrendada per subhasta, tret d'alguns anys en què la subhasta quedava deserta i l'Ajuntament l'assumia directament, com passà el 1882. És per això que l'Arxiu Municipal en conserva la seva documentació de gestió des del segle XVIII: comptes d'obres de construcció i reforma, arrendaments, reglaments, administració, justificants de despeses, correspondència, inventaris, arrendament del cafè, programació d'actuacions, etc. A més, conservem cartells amb la programació del Teatre a partir de 1910.

De fet, la política teatral també esdevingué sovint motiu de debat polític, entre els qui defensaven el seu aspecte moral i educatiu i els que apostaven pel seu vessant més lúdic o dinamitzador.

Els espectacles més programats eren de sarsuela, i també de revista, i d'òpera, sobretot italiana. Val a dir que l'Ajuntament també intervingué en determinats moments per a censurar algunes representacions.

Paral·lelament, també durant el segle XIX, l'Ajuntament anava prenent més paper en l'organització dels actes de les **Fires de Sant Narcís**. Al segle XIX les Fires de Girona continuaven essent un important esdeveniment econòmic per a la ciutat (no només les de Sant Narcís) i també un esdeveniment festiu. La ciutat, en aquells dies, reunia comerciants, firaires i atraccions i les Fires van esdevenir un objectiu per a l'Ajuntament. Per tal d'"entretenir" els visitants i aprofitant la concentració de gent, es programaven diversos espectacles i celebracions.

De fet, la importància de les Fires va fer que es necessités cada vegada més espai per a què els firaires poguessin fer parada. Així, de la plaça de les Cols, que havia acollit les fires des d'antic, el 1900 es van traslladar les atraccions a la plaça de la

Independència. Al 1920 ja hi havia algunes atraccions a Gran Via Jaume I, mentre que l'avinguda Ramon Folch es reservava per a les parades comercials, on el 1932 s'hi celebrava la I Fira Comercial i Agrícola, més endavant el Certamen. El 1960 es van traslladar a la Devesa.

El primer cartell o programació d'actes cívics i religiosos de Fires conservat a l'AMGi és de 1859, tot i que d'actes cívics ja se'n celebraven al Teatre i ja es feien processons des d'antic. El 1881 l'Ajuntament va començar a pagar el cartell de Fires i a partir de 1883 va intervenir en la programació. El 1887 les Fires s'inauguraven solemnement amb cercavila i banda de música. El programa de Fires solia presentar actuacions d'orquestrs, bandes de música i corals, i algun any, com el 1884, l'aixecament de globus aerostàtics i tot! Per cloure-les també ja es feien focs d'artifici.

L'AMGi custodia la documentació de Fires dels del segle XVII, on es combinen els aspectes econòmics de l'esdeveniment (documentació de paradistes, etc.) amb la relativa als aspectes festius i culturals (programació d'actes, etc.). Així, una de les sèries més vistoses, i també contínues, és la de cartells de Fires, conservats des de 1859, encara que amb alguns buits al segle XIX.

El desenvolupament econòmic

Si parlem de les Fires de Sant Narcís, hem d'esmentar el **Certamen Agrícola i Comercial**. A mesura que el caràcter lucratiu de les Fires prenia volada, es va fer necessari consolidar el vessant comercial i econòmic d'aquell esdeveniment. Semblava que atraccions i espectacles havien fet oblidar els seus

orígens mercantils.

En aquest sentit, al llarg del segle XX es van anar succeint diverses iniciatives que, coincidint amb els dies de Fires, tenien com a objectiu mantenir el dinamisme econòmic de la ciutat.

L'any 1910, amb motiu de la celebració a Girona del XIVè Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear, la societat Foment de la Indústria, juntament amb l'Ajuntament, va convocar el Gran Concurs de Bestiar el dissabte de la setmana de Corpus. Entraven a concurs cavalls, eugues, poltres, guarans, mules, braus, bous, vaques, vedells, marrans, ovelles, xais, porcs i truges. La segona edició es va realitzar al Camp Firal, a l'actual plaça Calvet i Rubalcaba, on s'estava construint el mercat de bestiar. En els anys successius es va mantenir la convocatòria, si bé es va traslladar als dies de Fires. L'AMGi custodia dos lligalls amb documentació relativa a l'organització del concurs de bestiar de l'any 1912 al 1926 i també la documentació del Congrés Agrícola de 1910.

El 1932 va néixer la Fira Comercial i Agrícola com a punt de trobada de la gent del sector comercial, agrícola i ramader. Per aquest motiu es constituí un patronat que n'assumia la seva organització i finançament, entre els membres del qual hi havia l'Ajuntament de Girona, la Cambra de Comerç, la Cambra Agrícola i altres organismes. La Fira es celebrà a l'avinguda Ramon Folch i un tram de la Gran Via Jaume I, però només se'n feren tres edicions.

La idea es va recuperar el 1950, quan s'organitzà el I Certamen comercial, agrícola i industrial de Girona, l'esforç del qual recaigué en l'Ajuntament. Hi participaren 50 expositors, principalment del comerç i del sector alimentari. La iniciativa no reeixí i, després de la segona edició, no es tornà a convo-

car fins al 1966, ja amb la col·laboració de la Cambra de Comerç i la Diputació i traslladat a la Devesa. La participació de l'Ajuntament en la organització del Certamen queda reflectida en la documentació generada, també conservada a l'arxiu juntament amb els cartells de cada edició fins al 1977.

Els serveis a altres administracions

L'Ajuntament ha col·laborat i col·labora amb l'administració central en molts aspectes, com l'elaboració d'estadístiques, la confecció dels repartiments de contribucions i, també, l'elaboració dels censos electorals i dels **allistaments militars**.

La creació de l'exèrcit regular al segle XVIII, en concret arran de la Reial Ordenança de Reemplaçament Annual de l'Exèrcit de 1770, va derivar en diverses obligacions per als municipis i els seus habitants: haurien de col·laborar en els serveis militars a través dels allotjaments, bagatges o subministraments.

Una altra conseqüència de l'establiment de l'exèrcit regular va ser que la població masculina va ser obligada a formar part dels cossos militars a través del sistema de "quintes". Aquest sistema consistia inicialment en sortejar homes útils: una cinquena part dels homes del municipi havien d'incorporar-se a files. En paral·lel, però, hi havia tot un mecanisme de voluntaris i fórmules de substitució de places.

Aquest sistema, vigent al llarg del segle XIX i regulat, entre moltes altres per la Llei constitutiva de l'exèrcit, de 1821, i l'Ordenança per la Lleua de l'exèrcit, de 1837, se servia dels municipis per tot allò relacionat amb el reclutament dels mossos que havien d'incorporar-se a l'exèrcit. És per això que

l'AMGi conserva documentació referida als sorteigs de mossos. Cada municipi havia de declarar els soldats que li corresponien en funció dels “cupos” que se li havien assignat. S'elaboraven els padrons de mossos en edat militar i se sortejaven, tenint en compte les al·legacions per excident de “cupo”. Aquesta documentació la podem trobar en forma d'expedients, però també inclosa en els manuals d'acords o llibres d'actes del ple. Aquests expedients poden incloure la documentació generada per evitar l'obligació d'incorporar-se al servei militar.

El 1912 amb la Llei de reclutament i reemplaçament de l'Exèrcit de 27 de febrer (Llei Canalejas-Luque) es va voler acabar amb les irregularitats de les “quintes” o reemplaçaments i va crear el servei militar obligatori per a tots les homes, tot i que va aparèixer la figura del “soldat de quota”: els nois procedents de famílies adinerades van continuar lliurant-se del servei militar perquè, pagant diferents quotes, podien reduir el temps de servei a 10 o 5 mesos. En canvi, els soldats que no podien pagar cap quota havien de prestar servei durant tres anys. El servei militar obligatori fou suprimit el 2001. Durant tot aquest temps els ajuntaments van mantenir les funcions en l'allistament de mossos.

Després de la promulgació de la llei de 1912, els reglaments del servei militar de 1943 i 1969 van acabar de regular el procediment dels reemplaçaments. Fruit d'aquesta normativa, es va generar la nombrosa documentació referida al servei militar custodiada a l'AMGi. Aquesta documentació està constituïda per expedients generals d'allistament o lleva, expedients personals dels mossos o llibres registre de lleves, en el qual s'anotaven totes les incidències que afectaven a cada mosso del municipi durant el període d'allistament.

Bibliografia

- ALBERCH, Ramon, FREIXAS, Pere, MIRÓ, Joan. *Fires i mercats a Girona*. Girona: Ajuntament de Girona, 1983.
- CLARA, Josep. *Introducció a la Història de Girona*. Girona: CCG Edicions, 2004.
- Diversos Autors. *Teatre Municipal de Girona*. Girona: Ajuntament de Girona, 2006
- MAYMÍ, Josep. *La Girona convulsa*. Entre la il·lusió i el desencís (1923-1939). Girona: Diputació de Girona Ajuntament de Girona, 2004.
- PUIG, Lluís Maria de. *Girona, guerra i absolutisme. Resistència al francès i defensa de l'antic règim (1793-1833)*. Girona: Diputació de Girona – Ajuntament de Girona, 2007.
- PUIGBERT, Joan, *La Girona de la Restauració. Girona, 1874-1923*. Girona: Diputació de Girona – Ajuntament de Girona, 1995.
- SIMON, Antoni. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.